

Egy pécsváradi polgár a 14. századból

PÉCSVÁRAD TELEPÜLÉSÉNEK FEJLŐDÉSÉT korai alapítású bencés apátságának köszönhette. Az apáti birtokok földesúri központját is jelentő település korán piacos hellyé vált, gazdasági és igazgatási szerepe révén a középkori Baranya megye észak-keleti részének meghatározó városa lett.¹ Központi szerepét tovább erősítette bencés konventjének a 13. század közepétől meginduló hiteleshelyi tevékenysége.² A jogi ügyintézés révén Pécsvárad vonzáskörzete tovább szélesedett, immár a szomszédos megyékből is sokan érkeztek, hogy hivatalos ügyeiket itt intézzék el.³ A hiteleshely ügyfelei fellendítették a piacok forgalmát, így a város gazdasági fejlődése is felgyorsult. Az anyagiakban megerősödő városi lakosság és az apát között már a 13. században feszültségek keletkeztek. Ennek nyomán a városban elkülönült egy hospesek által lakott, a polgárosodás lehetőségét magában hordozó városrész, valamint az apát szolgálonépei által lakott terület.⁴ A település gazdasági virágzása a lakosság valamennyi rétegére – jogállásuktól függetlenül – kedvező hatással volt. Pécsvárad korabeli jelentőségét az is jól mutatja, hogy a források következetesen városként (*civitas*) említik. A városi fejlődés kapcsán természetesen a kezdetektől fogva számolni kellett Pécs közelségével, amely püspöki székhelyként, székes- és társaskáptalanjával, egyetemével – bármilyen rövid ideig is működött az – a városi fejlődés számára kedvezőbb

---

¹ Pécsvárad középkori városfejlődésére vonatkozólag l. GÁLLOS FERENC–GÁLLOS ORSOLYA: Pécsvárad bencés apátsága és települése a középkorban. In: Pécsvárad. Szerk.: Füzes Miklós. Pécsvárad 2001. 156–174.

² KÓFALVI TAMÁS: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége (1254–1526). In: Pécsvárad. Szerk.: Füzes Miklós. Pécsvárad 2001. 199–218.

³ A konvent hatókörére vonatkozóan l. KÓFALVI TAMÁS: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk.: Koszta László. Szeged 1998. 147–148.

⁴ GÁLLOS FERENC–GÁLLOS ORSOLYA: Fejezetek Pécsvárad történetéből. Pécs 1988. 62–64.

feltételeket biztosított.⁵ Pécsvárad és Pécs fejlettségbeli különbségei az évszázadok során egyre jelentősebbé váltak, a 15. században Pécsvárad már – bár a források továbbra is városként emlegetik – gyakorlatilag a mezővárosok közé sorolható.

A település 14. századot jellemző gazdasági virágzását tükrözi Kelemenfi Gergely vagyongyarapítása is. Az erről szóló oklevelek mindegyikét a pécsváradai konvent állította ki 1344 és 1357 között. Az oklevelek fennmaradása annak köszönhető, hogy 1358. május 10-én a pécsváradai konvent Gergely számára egyetlen privilégiumba írta át azokat.⁶ Mivel az átírás koncepciózusnak tűnik, ezért valószínűleg az oklevelek által felölelt időszak mindazon okleveleit tartalmazza, amelyek Gergelynek még rendelkezésére álltak, s ez gyaníthatóan egyben az összes birtokszerzési ügyletét is jelenti.⁷ Pécsvárad középkori történetében ezáltal egyedülállóan rajzolható meg egy polgár anyagi gyarapodásának és társadalmi emelkedésének története.

A Kelemenfi Gergely által átíratott legkorábbi oklevelet 1344. április 19-én adta ki a pécsváradai konvent. Eszerint Miklós, pécsváradai apát a néhai Chor-tan Jakab házhelyét, amely a város felső részén, Szent Péter apostol egyházával szemben már régóta elhagyatottan feküdt, s ezáltal – az oklevél szövege szerint – a városnak nem kis kényelmetlenséget okozott, és mivel ebből a telekből 8 éve nem folyt be adó, a pécsváradai *hospes*ekkel való tanácskozás után, velük egyetértve 4 és 1/2 báni dénármárkáért eladja Nagy Kelemen fia Gergely pécsváradai polgárnak (*civis*), aki az elmaradt adót egy összegben megfizette. Az adásvétel feltétele volt, hogy az említett Jakab fia vagy lánya ezt a házhelyet a fent említett összegben, és azon a költségen, amelyet Gergely ennek a házhelynek a beépítésére és tatarozására fog fordítani – és amelynek nagyságát majd fogott bírakkal kell felbecsültetni –, bármikor visszavásárolhatja.⁸

Gergely két évvel később, a konvent 1346. december 14-én kiadott oklevele révén ugyancsak Miklós apáttal, illetve a monostorral kötött üzletet.

⁵ KUBINYI ANDRÁS: Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a késő-középkorban. In: Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Szerk.: Font Márta. Pécs 2001. 43–52.; PETROVICS ISTVÁN: A középkori Pécs polgárai. In: Uo. 163–196.

⁶ Dl. 3683.

⁷ Nem zárható ki persze az sem, hogy Gergelynek voltak olyan birtokai, amelyeket a szóban forgó korszakban vásárolt, de amelyeket még 1358 májusa előtt tovább is adott, a rájuk vonatkozó oklevelekkel együtt.

⁸ Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Gyula. Budapest 1878–1920. (a továbbiakban: AO) AO IV. 410–411.

A konvent két jobbágya – bűneik miatt – elmenekült birtokáról, amelyek így visszaszálltak a pécsváradi egyházra. Ezen birtokokból egy szőlőt adtak el Gergelynek, de a felek kikötötték, hogy ha az említett jobbágyság négy éven belül vissza akarnak térni erre a birtokra, akkor azt ők, de csakis ők, fogott bírák által becsült összegért visszavásárolhatják.⁹

1347. szeptember 6-án pécsváradi Tamás fia János és az ő fia, Balázs, a város földjén lévő szőlőjüket adták el Gergelynek, 6 pensa-val számított 8 báni dénármárkáért. A szőlő Gergely egy másik birtokának szomszédságában feküdt.¹⁰ A következő évben, 1348. augusztus 21-én Gergely Poklosnadasdon vásárolt egy – ugyancsak saját birtokával határos – szőlőt, ottani lakosoktól, 3 báni dénármárkáért.¹¹

1349-ben Gergely két üzletet is kötött. Februárban 2 báni dénármárkáért vett meg egy pécsváradi rétet két helybélitől,¹² márciusban pedig a monostor neki adományozta azt a malomhelyet, amely egy korábban vásárolt szántóföldje közepén, a Sreyberius mesterrel közös két malomtól lejjebb feküdt. Az adományért cserébe Gergelynek és örököseinek, a felépíteni kívánt malom hasznából minden évben 20 báni dénárt kellett fizetniük a pécsváradi egyháznak.¹³ 1350. február 27-én a pécsváradi konvent előtt perekedi nemesek adták el Gergelynek – 5 báni dénármárkáért – a Perekud-mal nevű helyen fekvő szőlőjüket.¹⁴

1352-ben magával Pécs város bírájával, Sreyberius mesterrel kötött üzletet Kelemenfi Gergely. Olyan cserében állapodtak meg, amelynek értelmében Sreyberius mester, a Várkony (ma: Zengővárkony) faluból kifolyó patakon lévő három malomhelye közül azt, amelyik a Gergely földjén lévő Osed nevű víz régi medre mellett található, és amelyen semmiféle építmény nincs, odaadja Gergelynek, aki ezért cserébe átadja a malmok völgyében (*in valle molendinorum*) elterülő kaszálóját.¹⁵ Még ugyanebben az évben, vajszlói és hirdi nemesektől vásárolta meg 5 és fél márkáért annak a Hird falu patakján lévő malomnak az 1/8-át, amelynek többi részét zálog címén már amúgy is

⁹ AO IV. 648–649.

¹⁰ AO V. 117.

¹¹ AO V. 222.

¹² AO V. 260–261.

¹³ AO V. 267–268.

¹⁴ AO V. 360–361.

¹⁵ AO V. 540–541.

kezében tartotta. A malomrésszel együtt Gergelyé lettek a malomhoz tartozó szántóföldek, rétek, kaszálók, berkek és gyümölcsfák is.¹⁶

Gergely 1353-ban három jelentős üzlettel is gyarapította vagyonát. Márciusban egy pécsváradi polgártól vette meg a város területén, a már említett malmok völgyében fekvő szőlőjét 8 dénármárkáért,¹⁷ áprilisban pedig ugyancsak egy pécsváradi polgártól vett meg egy várkonyi malomfelet, korábbi kiadásaihoz viszonyítva igen tekintélyes összegért, 15 márkáért.¹⁸ Ugyanezen év júniusában pécsi és hirdi polgárok adták el Gergelynek egy Hird falu patakján lévő malom nyolcadrészét, 6 dénármárkáért.¹⁹

Kelemenfi Gergely utolsó ismert birtokszerzésére 1357-ben került sor. Ekkor a pécsváradi monostortól vásárolt meg egy értékes pécsváradi ház-helyet, amelyhez szántóföldek és két kaszáló is tartozott, ám az apátságnak csak csekély hasznót hajtott. Értékét tekintve ez volt a legjelentősebb Gergely vásárlásai közül, 16 dénármárkát fizetett az ingatlanért.

Kelemenfi Gergely birtokszerzéseinek talán legszembevetőbb jellemzője a nagyfokú tudatosság. Mindazon esetekben, amikor a megszerzett ingatlanról bővebb információ áll rendelkezésünkre, látható, hogy a birtokok gyarapítása során előnyt élveztek azok a területek, amelyek a már meglévő ingatlanokkal szomszédosak voltak. Nem tudjuk, hogy a vizsgált időszakban Gergely adott-e el birtokokat, a vásárlások alapján azonban mindenképp az a törekvése látható, hogy birtokai minél kevésbé szórtan helyezkedjenek el. A megszerzésre kiszemelt javak másik körét azok a birtokok alkották, amelyek tulajdonosaik számára kevésbé voltak értékesek, ezáltal Gergely „alkalmi vételként” juthatott hozzájuk.

Mindezek mellett az is jól látható, hogy Gergely értékes javak megszerzésébe fektette pénzét, hiszen csak egy esetben vásárolt rétet – valamennyi szerzeménye közül ez volt a legolcsóbb is –, emellett ötször-ötször vett szőlőt és malmot, illetve malomhelyet, valamint kétszer pécsváradi telket. Emellett két alkalommal a megvett ingatlan tartozékaiként szántók, rétek, berkek, gyümölcsös és kaszálók is a tulajdonába kerültek. A megszerzett birtokok elhelyezkedése is tudatosságra vall. Gergely öt alkalommal kifejezetten Pécs-

¹⁶ AO V. 560–561.

¹⁷ AO VI. 41–42.

¹⁸ AO VI. 47.

¹⁹ AO VI. 90–91.

várad területén elhelyezkedő ingatlant vett, de egyéb szerzeményei sem fekvődtek túl nagy távolságra a várostól. Pécsváradtól legmesszebb a Perekenen (~ 8,6 km) és a Hirden (~ 8,4 km) fekvő javai helyezkedtek el, várkonyi (~ 2,1 km) és poklosnadasdi (~ 1,6 km) birtokai pedig kifejezetten közelinek mondhatók.²⁰

Gergely ügyfeleinek többsége is Pécsváradról került ki. Négy esetben magával a pécsvárad apáttal, illetve a konventtel, négy esetben pedig pécsvárad polgárokkal kötött üzletet. Különösen érdekes lehet Sreyberius pécsi bíró személye, aki Gergely adásvételeiben tulajdonostársként és ügyfélként is feltűnik. A várkonyi malomhely eladása egyébként része annak a jelenségnek, amely a 14. század közepén Várkony malomkörzetében játszódott le. Ekkortól kezdve ugyanis feltűnő a pécsi tulajdonosok kivonulása a várkonyi malmokból, aminek az lehet a magyarázata, hogy ekkoriban kezdett igazán kiépülni és benépesülni a pécsi városfalakon kívül eső, de Pécshez tartozó ún. Malomséd *vicus*, ahol is a Tettye-patak jelentős esése (1,5 kilométeren 110 méter) az ingadozó vízhozam ellenére is kedvező adottságot jelentett malmok telepítéséhez.²¹

Kelemenfi Gergely jelentős anyagi erejét nemcsak az mutatja, hogy 14 év alatt összesen 77 báni dénármárkát fordított javai gyarapítására, hanem az is, hogy jövedelmeiből valószínűleg a megszerzett birtokok fejlesztésére is futotta. Ennek bizonyítéka az 1349-ben a pécsvárad apáttól adományul kért és kapott malomhely, amelynek beépítését tervezte, hiszen a malom majdani jövedelméből évi 20 dénár fizetésére vállalt kötelezettséget. A vállalkozás kivitelezhetőségéről nyilván az apát is meg lehetett győződni, hiszen különben aligha adta volna át a területet Gergelynek.

Gergely anyagi gyarapodása erősen összefonódott társadalmi pozíciójának növekedésével. 1349-ben jelent meg neve előtt az előkelőségre utaló *comes* cím, s minden bizonnyal anyagi jóléte is szerepet játszott abban, hogy 1358-ban Pécsvárad város bírói székében találjuk. Bíróként és a város valószínűleg egyik legtehetősebb – a pécsi elittel is szoros kapcsolatot ápoló – polgárként érthető módon szükségét érezte annak, hogy az előző másfél évtizedben keletkezett, és egzisztenciájának alapjait biztosító okleveleit privilégiumba írassa át.

²⁰ A távolságmérések az Engel Pál által szerkesztett, CD-ROM-on megjelent térkép (Magyarország a középkor végén) segítségével készültek.

²¹ Reuter Camillo: Malomséd. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1963. 143–145.

Kelemenfi Gergelyről az oklevélátírást követő időkből sajnos, alig maradt fenn adat. 1358 júliusában említik egy malmát a Szekcsőről Pécsre vivő úton.²² Gyermekei – akik szintén Pécsváradon laktak – hasonlóképp jelentős vagyonnal rendelkeztek, amelynek alapját minden bizonnyal a tetemes atyai örökség jelentette. 1362-ben Balázs nevű fia vásárolt jelentős összegért, 50 dénármárkáért pécsváradai ingatlanokat: egy teleket kőházzal²³ és egyéb épületekkel, három szőlőt és egy mészárszéket.²⁴ 1384-ben Gergely másik fia, János adott el egy várkonyi malomfelet egy másik pécsváradai polgárnak.²⁵ Kelemenfi Gergely halálát egyik oklevél sem említi, de fiai ügyletei alapján megengedhető, hogy talán már 1362-ben sem volt az élők sorában.

Kelemenfi Gergely életútja alapján talán megrajzolhatók a középkori – de legalábbis a 14–15. századi – Pécsvárad leggazdagabb lakosainak általános jellemzői. E polgárok egzisztenciájának alapját az értékes városi ingatlanok és a jól jövedelmező szőlők, illetve malmok jelenthették. E javakat igyekeztek a városhoz minél közelebb, illetve magának a városnak a területén – lehetőleg jutányos áron, a legkülönbözőbb ügyletek révén – megszerezni, majd pedig fejleszteni. Ők maguk már tekintélyes kőházakban éltek, jelentős szerepet játszottak városuk életében, valamint jó kapcsolatokat áptak más települések – elsősorban a közeli Pécs – előkelő polgáraival. Gazdasági erejük és társadalmi presztízsük ugyanakkor – mivel csak helyi viszonylatban volt jelentős – szorosan Pécsváradhoz, illetve a közvetlen környékhez kötötte őket.

---

²² Dl. 87337.

²³ Minden bizonnyal jelentős épületről lehetett szó, mert az oklevél kőpalotaként (lapideum pallacium) említi.

²⁴ Dl. 5114.

²⁵ Dl. 7101.

Nagy Kelemen fia: Gergely ingatlanügyletei (1344–1357)

	Az okl. kelte	Az ügylet tárgya	Az ingatlan jellemzője	Az ingatlan fekvése	Kitől?	Ár
1.	1344. 04. 19.	házhely	régóta el- hagyott	Pv. Szt. Péter-egy- házzal szemben	pv.-i apáttól	4,5 M
2.	1346. 12. 14.	szőlő	elhagyott	Pereked	pv.-i apáttól	4 M
3.	1347. 09. 06.	szőlő	szomszédos K	Pv. város földjén	pv.-i polgár- tól	8 M
4.	1348. 08. 21.	szőlő	szomszédos K, Ny	Poklosnadasdon	poklosnadas di polgártól	3 M
5.	1349. 02. 28.	rét	–	Pv.-on	pv.-i polgár- tól	2 M
6.	1349. 03. 16.	malomhely	üres, szántóföldje veszi körül*	a Pv.-ról Nevegyre vivő út mellett	pv.-i apáttól	ado- mány**
7.	1350. 02. 27.	szőlő	–	Pereked falu föld- jén (Perekedmal)	pereked lakosoktól	5 M
8.	1352. 01. 11.	malomhely	üres	a Várkony faluból jövő patakon, a Nevegyre vivő út mellett	Sreyberius pécsi bírótól	csere (kaszáló)
9.	1352. 03. 19.	1/8 malomhely	7/8 zálog- ként nála van (T1)	Hírd falu patakján	vajszlói és hirdi lako- soktól	5,5 M
10.	1353. 03. 04.	szőlő	–	Pv. területén a Mal- mok völgyében	pv.-i polgár- tól	8 M
11.	1353. 04. 01.	1/2 malomrész	–	Várkony falu patakján	pv.-i polgár- tól	15 M
12.	1353. 06. 19.	1/8 malomrész	–	Hírd falu patakján	pécsi és hirdi polgároktól	6 M
13.	1357. 04. 26.	házhely	csekély hasznót hajt (T2)	Pv. Városában	pv.-i apáttól	16 M

* Sreyberiuusszal közös két malmának említése

T1 = szántók + rétek + kaszálók + berkek + gyümölcsfák

T2 = szántóföldek + 2 kaszáló

** Malom építését vállalja, évi 20 dénárt fizet a haszonból